

בית חנקין - סיפור המקום

ד"ר גליה השרוני, נטע הבר

בית חנקין נמצא במושב כפר יהושע שבעמק יזרעאל. המושב הוקם בשנת 1927 על ידי אנשי העלייה השלישית מכוחה של אידיאולוגיה חזקה, ונקרא על שמו של יהושע חנקין. מייסדי הכפר פעלו למען הקמת חברה חדשה ומתוקנת, המשלבת את כוחם של האינדיבידואל והקולקטיב גם יחד. "לשוב לאדמת המולדת, לעובדה ולשומרה ולאכול מפריה"¹, הייתה משאת הנפש של עם ישראל בגולה ובאה לידי מימוש בהתגלמות ההתיישבות בארץ, מסביר אליהו עמיצור – מייסדי הכפר. התרבות הלאומית החדשה, שהתגבשה ביישוב העברי בארץ ישראל, נשענה על העבריות ועל הילידיות כעקרונות מנחים בכדי להבדיל מיהדות הגולה, וביקשה לפתח את תודעת הייעוד הלאומי. לחינוך בכפר היה תפקיד חשוב בניסיון לכוון זהות חדשה, פרטית וקולקטיבית ובהבניית "תרבות מולדת", המבוססת על מערכת סמלים לאומית חדשה, על הכרת הסביבה הטבעית, המרחב הגיאוגרפי והמרחב ההיסטורי והתרבותי.

בשלהי שנות הארבעים של המאה העשרים, בהתאם לצוואתו של יהושע חנקין, יזם המורה ואיש הטבע מנחם זהרוני (1912-1979) את הקמתו של "מכון אזורי לטבע ולידיעת המולדת - בית חנקין" בלב לבה של ההתיישבות העובדת, בבית הספר בכפר יהושע. אבן הפינה למקום הונחה ב-1949. מאחורי הקמת בית חנקין עמדו רעיונות חינוכיים-תרבותיים, שבבסיסם עמדה האדרתו של הכפר העברי כצורת חיים חברתית-כלכלית חדשה. בפיתוח הפעילות החינוכית לדור הצעיר ניצבו הטבע והעבודה כיסודות לחיי רוח אסתטיים ומוסריים כאחד. בית חנקין שימש את קהילת בית הספר ומורים מרחבי הארץ, שבאו להשתלם בנושאי טבע וידיעת הארץ.

המבנה כלל אולם תצוגה רב תחומי – בית חנקין, מעבדת כימיה וביולוגיה, מחסן, מצפה כוכבים קטן, פינת חי וגן בוטאני. שלוש שנים אחר כך נבנה האגף לחקלאות - יד מיכאל, לזכרו של מיכאל כפרי, חבר הכפר, ובו אולם להרצאות ולתערוכות. בסגנון הבנייה ובעיצוב הפנים של המקום, הייתה נימה 'עירונית' מהודרת, שקשה היה למצוא אז בעמק ובכפר.

כשישים שנה חלפו, ועדיין זוכרים בני הכפר את תחושת המסתורין והקסם ששכנה במקום, רחבת הכניסה בעלת העמודים, גרם המדרגות, האור הקלוש החודר מהחלונות הגבוהים, הגלריה על

¹ עמיצור, א' (1982). חברה וארגון. בתוך ר' פורת ו'מ' אמיתי (עורך), **כפר יהושע ביובולו: דור לדור יביע אמר** (עמ' 100) תל-אביב: פועלים.

רצפתה החורקת, ריח הפורמלין ומבט הפוחלצים. בית חנקין ענה על הקריטריונים המוזיאליים המקובלים דאז, שותף ביצירת ההון התרבותי ובעל נרטיב ומסר חינוכי בלתי מתפשר.

זהרוני, 'המשוגע לדבר', הקדיש את עצמו לפיתוח המקום. בסיס האוסף היה האוסף הפרטי שלו, ואליו נוספו ברבות השנים מוצגים רבים, שנאספו על-ידי הקהילה וממשיכי דרכו. ממצאים ארכיאולוגיים שנמצאו בעת החריש, וצמחים, בעלי חיים ואבנים, שנמצאו בשדה או במהלך טיול, הוצגו לראווה כב"חדר פלאות"². איסוף הממצאים הארכיאולוגיים, הזואולוגיים, הבוטניים והגיאלוגיים על-ידי זהרוני ובני המקום, הכנסתם והצגתם ב"קודש הקודשים" החילוני – בית הספר והמרחב המוזיאלי, היו צעדים נוספים ביצירת המטא-נרטיב הצינוני.

דמותו של מנחם זהרוני ופועלו הייחודי, משקפים את מהותו של בית חנקין בשנות החמישים, והפכו לחלק אינטגרלי מן הנרטיב של המקום. לאחר עשר שנים של פעילות אינטנסיבית, עזב מנחם זהרוני את המקום, בשל חילוקי דעות אידיאלוגיים וכספיים. אחריו ניהל את בית חנקין נגה הראובני. ב-1969 פרצה במקום שריפה ומאז עמד שומם מספר שנים. בשנת 1973 קיבל על עצמו אילן טל את ניהול המוסד וחיידושו. בעזרת ביל פרגסון, צייר ואיש אקדמיה, עוצבה התצוגה מחדש בהתאם לנרטיב אקולוגי, נערך מיון, צוירו דיורמות, והמקום זכה לעדנה מחודשת.

במהלך השנים, לאור שינויים אידיאלוגיים, חברתיים ותרבותיים, בשל העדר עניין ותקציב מצד הקהילה ומוסדותיה, הלכה הפעילות בבית חנקין והצטמצמה, עד לסגירתו המוחלטת.

בשנתיים האחרונות הולכת וצומחת פעילות התנדבותית של אנשי הקהילה לשיקום ולפיתוח המקום מחדש ולגיבוש תכנית עתידית. במסגרת התכנית, לצד פיתוחו והתאמתו לרוח הזמן, יישמר ייחודו ההיסטורי והערכי של בית חנקין, בשימור המבנה ותערוכת הקבע. במקביל, יוצגו תערוכות אמנות מתחלפות ביד מיכאל, אשר יתפקד כגלריה לאמנות עכשווית. תערוכות האמנות יתייחסו באופן ביקורתי ועכשווי למקום, למוצגיו ולתכנים הגלומים בו. לאורך השנה, במהלך ימי הלימודים, ישמש המקום את אוכלוסיית בית הספר המקומי ובתי ספר מן העמק. בסופי שבוע ובחגים ייפתח המקום לקהל הרחב. התערוכה "מרכז ההסברה" של האמן תומר ספיר, המוצגת ביד מיכאל המתחדש, היא תערוכה ראשונה במקום, המתמודדת עם משמעותו המורכבת של בית חנקין. התערוכה מאירה את האוסף באור חדש ומציעה דרכים חדשות לקריאת המקום.

* המאמר מתבסס על עבודת גמר יישומית (M.Ed) בתוכנית להוראה רב תחומית במדעי הרוח - מכללת אורנים. הבר נ. (2013). המוזיאון בסביבה הבית ספרית כמשאב חינוכי: בין שימור לפיתוח. מקרה בוחן: "בית חנקין".

² חדרי הפלאות (Cabinet of curiosities) היו מרחבי תצוגה של אוספי האצולה באירופה, אשר הציגו בדחיסות וללא קטלוג מגוון רב תחומי של פריטים מעולמות תוכן שונים. ניתן למצוא חדרי פלאות החל מהמאה ה-16 ועד המאה ה-18.